

ОГЛЕДИ

УДК: 2:316.774:327.57
Примљено: 18. јануара 2010.
Прихваћено: 05. марта 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2010.
год. 17. vol. 27.
стр. 251-266.

Љубиша Митровић

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

РЕЛИГИЈА, МЕДИЈИ И КУЛТУРА МИРА

Сажетак

У раду аутор проблематизује значај религије у земљама у транзицији за ширење културе мира и глобализацију разумевања и солидарности, односно остваривање њене социо-културне интегративне функције у савремености. У фокусу анализе налази се однос трију фактора – религија, медији и култура мира.

Аутор полази од хипотезе: да се имплозијом социјализма у већини постсоцијалистичких друштава, десио културни шок, те да се она налазе у стању аномије и трауме, у својеврсном расцепу између прошлости и будућности. У таквој ситуацији, када је стари систем хегемоније пропао, а вредности и механизми новог, још увек нису изграђени, религија и медији могу одиграти интегративну или дезинтегративну улогу, могу допринети стабилизацији или подстицати сукоб.

Аутор на примеру Балкана, из два периода; 1990-2000; и 2000-2010, управо илуструје овај однос. У првом периоду религија и медији на овом геопростору, а посебно на простору бивше Југославије, инструментализовани од стране политичког фактора, одиграли су негативну функцију, подстичући етнополитичке конфликте и сулуду игру „убилачких идентитета“, подивљалих националиних партикуларитета, што је довело не само до дезинтеграције југословенске политичке заједнице, већ и до дестабилизације нација кроз њихову реетнизацију и ребалканизацију.

У фокусу ауторове анализе налази се и истраживање позитивне интегративне функције религије и медија, када они у пост-

конфликтној ситуацији, отварају путеве глобализације разумевања и сарадње међу различитим народима и културама.

Кључне речи: религија, медији, култура мира, Балкан, Југославија, глобализација разумевања.

УЗРОЦИ ОБНОВЕ РЕЛИГИЈЕ У САВРЕМЕНОСТИ

Обнова религије и појава нових религијских покрета у савременом свету, настали су као реакција не само на тромост и бирократизованост великих религија, већ пре свега као својеврсни отпор хиперматеријалистичком и потрошачком карактеру савремене цивилизације, која је у идеологији профита, изгубила осећај за смисао, солидарност, за аутентичност и непоновљивост људског бића. Из тог вапаја за смислом и аутентичним идентитетом човека и друштвених група, настају нови религијски покрети који насупрот традиционалним „религијама судбина“ и „религијама предака“ – експонирају се у нове „религије избора“ и „религије пројекта“, нове наде, новог спаса. Обнова религија и посебно формирање нових религиозних покрета повезана је са човековом потребом за *потрагом за смислом* (В. Франкл). Наше доба, тј. модерна и посмодерна култура су „духовно отупеле“. ¹⁾ По тим се подразумева не само губитак осећања за спиритуалне већ и за фундаменталне вредности. У вези са тим *Дана Зохар* пише: „Ми запажамо, користимо и доживљавамо само непосредно, видљиво и прагматично. Слепи смо за дубље нивое и значења који наше објекте, наше активности и нас саме смештају у један шири егзистенцијални оквир. Ми ни смо слепи за боје, већ за смисао. Како смо догурали дотле?“ ²⁾

Тај вапај, глад или воља за смислом, за коју *В. Франкл* сматра да представља *примарну мотивацију* у човековом животу, управо је осујећена у свету данашњице. Руководен прагматичним интересом, у трци за профитом, савремени човек изгубио је осећај не само за лепоту, већ и за смисао. Претворивши се у *homo consumericusa*, коме је у „друштву спектакла“ главна богомоља постао супермаркет, захваћен процесима мекдоналдизације, савремени човек као да је изгубио душу. Постао је један нервозни, отуђени киклопчић, људић; пуки котач у супермаркету, део нове усамљене гомиле потрошачког друштва. Управо из те усамљености, искоренености, беззавичајности, тескобе и безначајности, човек се најче-

1) Дана Зохар и Јан Маршал, *Духовна интелигенција, крајња интелигенција*, Светови, Нови Сад, 2000, стр. 32.

2) Исто, стр. 33.

шће подаје алкохолизму, сексу и насиљу, који нарастају као облици индивидуалне и социјалне патологије у савременом друштву. Како показују савремена истраживања на Западу – један од десет главних узрока смрти управо јесу самоубиство и алкохолизам, који су дубоко повезани са овом кризом смисла или социјалном и моралном аномијом, како је и својевремено тврдио *Е. Диркем*.

Ако фетиш сцијентизма, у форми аналитичке филозофије и научног позитивизма и дисциплинарни хаос специјалистичког духа, без обзира на научни и технолошки прогрес, савременом човеку не пружају довољан одговор на ову потребу за смислом, онда он мора потражити тај смисао у религији, како би утолио своју глад и нашао свој нови дом, макар и у форми нових окова и огрлица нових илузија.

Данас у условима глобализације и њених изазова, један део човечанства, посебно у земљама у транзицији, налази се у стању колективне фрустрације. Бројни су узроци таквом стању: с једне стране, неуспех модернизације и секуларизације, и са друге стране имплозије социјализма и културне трауме које из тога произилазе. Но, овим разлозима и факторима прозводње религиозности као феномена, придружује се бојазан од „шока будућности“ који доноси глобализација, из чега бројне групе крећу, у потрази за самопоштовањем и очувањем идентитета, ка ретрадиционализацији и ретрибализацији. Отуда нова фиксација појединаца и друштвених група на етничку и верску припадност у знаку „*религије предака*“.

Ваља, међутим, истаћи да се савремени идентитет све више гради на „*религији избора*“, пројеката, новом систему вредности и окренутости човека и друштвених група, изазовима будућности. У овом контексту треба истаћи да у трагању за смислом, за спиритуалношћу и конструкцијом новог идентитета, појединци откривају и нове културне и религијске обрасце, изграђују нове „*катедрале вредности*“ (Ж. Атали), нове транскulturне амалгаме јер – како пише *Е. Морен* – идентитет савременог човека је у знаку *homo multikompleksusa*, плуралан, слојевит и отворен У вези са тим *Драган Великић*, српски писац између осталог каже: „*Идентитет* је увек легура. Јер, идентитет није једном за свагда створена структура, већ процес који као и васиона нема ни почетак, ни крај... Сваки човек је свет за себе, једна мала васиона... Не бити заточеник ни једне обале. Бити мање граница, а више мост“³⁾

Нови религијски покрети, као и нови друштвени покрети, све се више обликују, не само као транскласни, транснационални, већ

3) Драган Великић, «Интервју», *Политика, Културни додаток*, Београд, 29.11.2008, стр. 2.

и као транскултурни и трансрелигијски. У том смислу они изражавају настајући дух новог времена, нове постмодерности (П. Керц) и човеков вапај за смислом, новом духовношћу, тј. за аутентичним самопотврђивањем свог идентитета, за глобализацијом разумевања и солидарности међу људима и народима у планетарним и екоко-смолошким оквирима.

РЕЛИГИЈА И МЕДИЈИ КАО ФАКТОРИ У ПРОИЗВОЂЕЊУ СУКОБА И ГРАЂЕЊУ МИРА НА БАЛКАНУ

Имплозијом социјализма у већини постсоцијалистичких друштва, појединци и културне групе доживели су шок. Нашли су се у стању аномије и *културне трауме*, у својеврсном вакуму између прошлости и садашњости. У таквој ситуацији, када је стари културни подсистем, а посебно идеологије и културне хегемоније пропао, а нове вредности и механизми новог још нису изграђени, враћање на религијске матрице, постају реалност у потрази за идентитетом и новим елементима социо-културне интеграције. Посматрајући *Балкан* као геопростор етничког и верског коктела, може се рећи, да су на овом простору и религија и медији у последњих двадесет година играли интегративну и дезинтегративну улогу, допринесли подстицању сукоба или пак стабилизацији односа међу народима.

Критичка, *компаративна социолошка анализа*, управо на примеру Балкана, а посебно бивше Југославије, из два периода; I 1990-2000 (*конфликтни период*); и II 2000-2010 (*посконфликтни период*), најречитије илуструје различиту улогу религије и медија у његовој социо-културној динамици. У првом периоду, религија и медији, на читавом геопростору, а посебно на простору бивше Југославије, одиграли су негативну улогу у функцији подстицања етничке дистанце и етнополитичких конфликта. Наиме, у овом периоду имали смо појаву негативне инструментализације религије и мас медија од стране политичких елита у процесу распада Југославије, у функцији ширења етнополитичких сукоба и сулуде игре „*убилачких идентитета*“, подивљалих националних партикуларитета. Све је то довело до тога да су балкански народи, уместо да се окрећу развоју и трагању за најбољом алтернативом изласка из кризе, после имплозије социјализма, живели у сенци ретрадиционализма и ретрибализације, што је водило не само дезинтеграцији политичке заједнице Југославије, већ кроз реетнизацију и верске и етничке сукобе, до феномена *ребалканизације*.

Наиме, како показују критичке студије, мас медији и један део политичких елита, били су инструментализовани изнутра и споља, за циљеве разарања бивше Југославије, а не њеног очувања у периоду транзиције. Тако се десло да је овај простор доживео, не само системску промену, од социјализма ка периферном капитализму, већ и ширу геополитичку транзицију ка Европска Унија и евроатланским структурама моћи и геостратешке интеграције. Анализа садржаја бројних медија као и облика политизације религије – управо то потврђује. На делу су били процеси јачања инструменталне улоге религије и мас медија у функцији „шока прошлости“, ширења идеологија „крви и тла“, обнове етнополитичких сукоба, политичке и културне дезинтеграције Балкана, односно Југославије. Примера ради, овде упућујемо на студије/зборнике, како домаћих тако и страних аутора: „Произвођење рата“ (зборник радова), „Реисламизација Балкана – пример Босне и Косова“ (Р. Израел), „Балкански ратови: раздор Југославије од 1991 до 1999“ (Х. Хофбауер), „Експеримент Косово – повратак колонијализма“ (Х. Хофбауер), „Несвети терор – Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада“ (Џ. Р. Шиндлер), „Косово: двострука хибрис: надзор и казна“ (аутора Стефаноса Песмазоглоу), „Крв петр ла – Босна – геополитички есеј“ (Пјер Мари Гало).

Ове и бројне друге студије истакнутих социолога, геополитиколога и културолога са Запада о узроцима етнополитичких сукоба на Балкану и распаду Југославије, најречитије показују у којим формама, и механизмима је био инволвиран инострани фактор у подстицању, произвођењу конфликта на Балкану и наводном „миротворству“ у управљању тим конфликтима. Пажљива анализа увидеће одређену везу у понашању између тзв. јавних глобалних медија на Западу и њихове тајне дипломатије у последње две деценије. Како показују Валтер Фон Голдендах и Ханс – Ридигер Минор, у својој студији „Из рата у рат – Немачка спољна политика и етничко парцелисање Европе“ (1990), на основу истраживања званичних докумената везаних за немачку спољну политику на Балкану током 90-тих година 20. века, „немачко пропагирање Европе величало је „аутономију“, „идентитет“ или „заштиту националних група“, а фактички је форсирањем права националних мањина на самоопредељење утирало пут сепаратизму етнополитичким конфликтима и цепало нације на Балкану“.⁴⁾ Типичан пример тога су дезинтеграција и распад Југославије и сецесија Косова. У вези са

4) Видети о томе опширније у студији Валтер Фон Голдендах и Ханса – Ридигер Минора, *Из рата у рат – Немачка спољна политика и етничко парцелисање Европе*, Јасен, Београд, 2003, стр. 8,

тим, француски геополитичар Пјер Гало, у студији *Из рата у рат*, у предговору под називом – *Немачка Европа или европска немачка?*, између осталог пише: „Бон тежи изградњи Европе у хаосу региона и малих држава“, постављајући себи и нама питање: „Не ради ли се овде о томе да се „Европа“ користи за реализацију врло себичних немачких интереса?“⁵⁾

Ако се понашање медија у јавном простору повеже са делатношћу јавних и тајних служби (дипломатских и других) западних влада (посебно Немачке и САД), запазиће се у последњих двадесет година синхронизована делатност – са једне стране декларативна у форми ширења идеологије људских права, а латентно лицемерје и политички макијавелизам на принципу „завади, па владај“ – фрагментација држава на Балкану. Типичан пример тога јесте разбијање СФРЈ, кроз грађански и етнополитички рат, сецесија Косова, што показује праву природу односа не само на Балкану већ и у Европи и у свету. Овај раскорак између јавне политике и тајног деловања, део је неоимперијалног дискурса и стратегије реколонијације и протекторације нових простора. У вези са тим немачки истраживач Валтер Фон Голдендах (чији је псеудоним за личност из Службе спољних послова) изражавајући своју забринутост за европски мир, између осталог пише: „Немачка политика налази се на погубном путу и спрема се да разбије Европу на етничке регионе. Немачку, као Велику силу, треба да окружују остаци разбијених националних држава. Што пре дође до супростављања овој стратегији, утолико ће бити мањи број жртава које вероватно морају бити поднете зарад заштите од немачке тежње за владавином“⁶⁾

Социолошка и културолошка компаративна анализа улоге ових фактора у двоуглу – религија - медији – у периоду 1990-2000; и 2000-2010, најречитије илуструје: да су у првом периоду обновљена религија и инструментализовани медији од стране етнополитичара – играли, по правилу негативну, дезинтегративну улогу на простору бивше Југославије. Односно, да су најдиректније инструментализовани од стране политичких елита и снага сукоба (унутрашњег и иностраног фактора) у разбијању југословенске државе, те да су свесно или несвесно, чињењем или нечињењем, доприносили ширењу идеологије мржње, „културе страха“. Један део интелигенције у овом периоду одиграо је улогу, како би то рекао *Ж. Бодријар*, „*Интелигенције зла*“, то значи да је најдиректније био инволвиран у велики механизам произвођења рата на просто-

5) Исто, стр. 15.

6) Исто, стр. 228.

ру Југославије у „времену смрти“ (Д. Тошић). Управо, то је период када су не само религија већ и црква, изгубиле аутономну улогу и биле инструментализоване од стране етнополитике, већ када су и медији били у тој функцији – производње рата, сатанизације других народа и религија, распиривања међусобне мржње и стигматизације.⁷⁾

Како показују емпиријска истраживања социолога и социјалних психолога, религија и медији, инструментализовани од стране етнополитичких елита, допринели су јачању не само етничке дистанце већ и били директно укључени у етнополитички сукоб на простору бивше СФРЈ. Често су се свештени оци нашли са ратницима, а политички комесари са уредницима медија, на истом задатку: јачања етноцентризма и произвођење рата, сукоба и социјалне патологије, што је у крајњој истанци довело до политичке и културне дезинтеграције простора и његове протекторације и реколонијализације за потребе снага мондијализованог капитала, односно снага „новог светског поретка“. Треба, међутим, истаћи да етнополитички конфликт и грађански рат у Југославији није био само израз сулуде игре стратегијских елита (елита распада – С. Миладиновић) у кључу етнополитике и помахниталих „убилачких идентитета“ у балканској пијаној крчми, већ пре свега – израз интереса неких земаља Запада и НАТО-а у њиховој новој неоимперијалној одисеји на исток у служби новог капитала и савремене плутократије.

Геополитичке и социолошке анализе савремених конфликтолога, указују да је у балканском крвавом лонцу, на крају XX stoleћа био инволвиран и интерес спољних геостратешких снага у разбијању Југославије, а пре свега Немачке и САД-а. Аналитичари, такође, указују и на умешаност Ватикана у подстицању конфликта и проглашењу независности Словеније и Хрватске. У својој студији *Етика западних медија* (антисрпска пропаганда 90-тих год XX века) др *Слободан Вуковић*, користећи се анализом садржаја (која је везана за понашање западних медија, посебно немачких и аустријских, па онда и америчких), аргументовано показује како су западни медији, под утицајем својих влада руковођени геостратешким интересима (ширењем својих транснационалних корпорација и НАТО-а на Исток) и механизмима манипулације формирали негативне стереотипе о Србима, стигматизујући их и оптужујући их да су они реметилачки фактор у југословенској кризи и како су

7) Видети о томе у зборнику *Производња рата*, а посебно када се ради о стигматизацији Срба, у студијама: З. Петровић – Пироћанац, *Избрисати српски вирус*, Југоисток – Центар за геополитичке студије, Београд, 200.; З. Аврамовић, *Родомрсци*, Култура полиса, Нови Сад, 2009; С. Вуковић, *Етика западних медија*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2009, стр.

их од жртве претворили у „лоше момке“ и геноцидне целате. Овај аутор објашњава који су разлози стигматизације Срба и Србије, уз подршку медија, на основу анализе извештавања немачко - аустријских и англосаксонских медија, као и на основу извештавања дописника Радио Ватикана из Хрватске и Словеније. Наиме, они су се навијачки понели у грађанском рату на простору бивше Југославије пишући: да дијалог између католичке цркве у Хрватској и Српске православне цркве, неће бити могуће успоставити „све док Српска православна црква, буде светосавска“; а Тончи Трстењак (дописник Радио Ватикана) из Хрватске децидирано каже: да је „православље империјалистичка идеологија православне цркве“.⁸⁾ Ако овоме додамо и изјаву З. Бжежињског, у контексту његових геостратешких разматрања о геополитици у трансконтиненталним оквирима, („Срушили смо комунизам али још увек нисмо православље!“), онда постаје јасно да се и после тзв. хладног рата, настаља *културни рат* у савремености, на геокултурном плану, те да су у тим процесима, под утицајем деловања политичког фактора, свесно или несвесно укључени и делови црквених хијерархија великих (курије и прелати) религија, не само на релацији Хришћанство и Ислам, већ и између Западног и Источног Хришћанства.

У другом, *постконфликтном пери оду* (2000-2010), мада је геопростор Југославије и Балкана још увек „регион недовршеног мира“, уз дејство унутрашњих и спољних фактора, чини се напор на пацификацији конфликта и стабилизацији и евроинтеграцији овог региона. У овом контексту, траје и напор бројних актера друштвених културних и политичких актера, да се и религија и мас медији врате у зону аутономне и „нормалне функције“: обнове идентитета и културе мира; пацификације овог геопростора; окретању модернизацијским изазовима развоја, регионалне сарадње и интеграције. Наравно, да је то дуг процес који тражи *дефинисање нове културне политике* и одговорну улогу бројних фактора и генерација, њихову културну и политички ресоцијализацију на вредностима културе мира, дијалога и толеранције. Неопходно је развити нов систем вредности: да се мора и може живети, коегзистирати, са културним и верским разликама, на овом геопростору Балкана, који представља својеврсни етнички и верски коктел, на коме се секу лукови различитих култура и цивилизација. Овде морамо подсетити на мисао Ж. Аталија који је, заговарајући концепт „демократије без граница“, истакао да се морају *градити нове катедрале вредности* (респект културних различитости, дијалог и

8) Цитирано према наводима С. Вуковића у студији *Етика западних медија (антисрпска пропаганда деведесетих година 20 века)*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2009, стр. 19.

толеранција), посредством којих ће се афирмисати стратегија борбе за уједињено човечанство, као заједницу различитих култура, равноправних народа и грађана.

Дијалог култури и партнерство различитих цивилизација, морају постати стратешка одредница на путу изградње светског мира, грађењу мостова регионалне сарадње и демократске интеграције овог простора у шире процесе глобализације у савремености.

Указујући на позитиву улогу обнове религије у афирмацији националних идентитета и мас медија у грађењу културе мира, подизању мостова разумевања међу народима, желим овде указати на потребу и значај изградње аутономног модела културне политике у земљама у транзицији. Треба напоменути да су ове земље у културолошком смислу данас разапете између два екстрема – ратрационализма и зависне модернизације. Насупрот овим концептима који, са једне стране, воде ка некритичној идолатрији прошлости и ксенофобичности, и, са друге стране, култури зависности, неопходно је развити модеран, аутономан концепт културне политике. У његовом средишту ће се наћи као стожерне вредности највећи домети из националне културе али и универзалне вредности из колективне културне ризнице човечанства које ће помоћи изграђивању новог прогресивног погледа на свет, који би омогућио респект културних различитости, тј. толеранције према Другом и другим народима и цивилизацијама.

Насупрот Хантингтону, *ми заступамо тезу да сукоб цивилизација није неизбежан*. Исход њихових акултурацијских додира у будућности, зависиће од актера и њихове демократске, културне оријентације. У нашој најновијој студији *Homo religiosus и култура мира* (2010) управо показујемо да религија сама по себи не представља зло, већ да је део националне и светске културе, посебно идентитарне културе и фактор социо-културне интеграције. У етнички и верским мешовитим срединама, гекултурним просторима, мултикултуралност и мултирелигиозност, морају се уважавати, а разлике треба да буду подстицај за дијалог и сарадњу међу друштвеним групама, а не за ксенофобију и производњу мржње, убилачких идентитета и етнополитичких сукоба. На том послу, мас медији и образовне институције, у савременом друштву морају одиграти одлучујућу улогу у производњи културе мира.

И као што религија и медији треба да превазиђу опасности да буду оруђе за ширење етноцентризма, религије мржње, етнополитичких сукоба; оне, такође, морају у ери глобализације избећи замке инструментализације у функцији ширења културе зависно-

сти, подређени силама културног неоимперијализма, ма како се он скривао иза идеологије људских права и слобода, извоза тзв. „кр-стареће томахаџ демократије“ и актера тзв. плишаних и наранџастих антиреволуција, које је *Р. Дарендорф*, с правом, дефинисао као „рефолуција“, а *П. Бурдије* као „неолиберална контрареволуција“.

Поента наших разматрања је: да само аутономна улога слободних медија и деполитизоване религије – могу допринети изградњавању новог плуралног друштва, могу да служе изградњи културе мира, глобализацији разумевања и сарадње народа у савременом свету. Јер како каже *Франсис Бал* „Нема слободе без слободних медија“⁹⁾. Такође и наука, својом гносеолошком и деонтолошком функцијом, може допринети афирмацији респекта различитих културних и религијских идентитета, као и подстаћи дијалог и синергију са филозофијом и религијом.

МЕДИЈИ У БОРБИ ЗА КУЛТУРНУ ХЕГЕМОНИЈУ И ПРЕВАГУ У СИСТЕМУ РАСПОДЕЛЕ СИМБОЛИЧКЕ МОЋИ

У савремености *медији* играју све значајнију улогу постајући *четврти стуб демократије*, али и моћна полуга освајања света.

И као што је у традиционалном друштву *религија* била доминантни облик друштвене свести и формирања погледа на свет, а у модерном – *идеологија* и наука, у настајућем постиндустријском друштву – ту улогу играју *мас-медији*. Рат за освајање територија као да је замењен ратом за освајање људских душа. У тој функцији су и савремени *глобални медији*. Они су заменили улогу религије и идеологије и делују, заједно у спрези са транснационалним корпорацијама и војно-политичким елитама, у новом освајању света, не само у борби за контролу економских и еколошких ресурса, већ и у прекрајању духовне мапе света. Отуда померање значаја и тежишта деловања у геостратегији – од геополитике и геоекономије – ка *геокултури* у 21. веку.¹⁰⁾

Као израз *информатичке револуције* и неолибералног развоја данас живимо у глобалном добу и успону *глобалних медија*, који су својом експанзијом премрежили свет. Предвиђања Маршала Меклуана о настанку електронског глобалног села као да се остварују.

9) Франсис Бал, *Моћ медија*, КЛИО, Београд, 1997, стр. 5.

10) Видети о томе у студијама И. Волерстина, као и код В. Н. Кузњецова, *Енциклопедија геокултуре*, Москва, 2009.

Концентрација и централизација мега капитала у условима асиметричне глобализације омогућили су подређивање локалних медија од стране неколицине глобалних медија и стварање *медијских империја* у савременом свету. Њихова доминација у јавном медијском простору довела је до неједнаке антагонистичке расподеле у систему симболичке моћи, до симболичког угњетавања и насиља, о чему је својевремено писао француски социолог *Пјер Бурдије*.¹¹⁾ Полазећи од *дефиниције симболичке моћи*, коју је дао Бурдије – као различиту партиципацију друштвених група у систему расподеле симболичке моћи, односно различитог медијског утицаја глобалних и локалних медија на грађане у савременом друштву, овде желимо указати на студију Е. С. Хермана и Р. В. Мекчесниа „*Глобални медији – нови мисионари глобалног капитализма*“, који истражују пут транзиције медија у условима моноцентричног глобализма. У вези с тим ови аутори између осталог, истичу: „*Средства комуникације монополизовало је неколико оних који могу допрети до свакога. Никад мањи број људи није држало у изолацији толико мноштво других. Све је више и више оних који имају право да чују и виде, али и све мање и мање оних који имају привилегију да информишу, изражавају мишљење и да га стварају. Диктатури једне једине речи и једне једине слике разара много више од диктатуре једне партије: намеће живот у коме је узорни грађанин послушни потрошач и пасивни посматрач, изграђен на производној траци северноамеричког модела комерцијалне телевизије*“.¹²⁾

У савремености је на делу својеврсни *медијски рат* за превагу у систему расподеле симболичке моћи и културне хегемоније. Експанзију мега капитала, тј. транснационалних корпорација и империјалну моћ војно-политичких елита, упоредо прати доминација система симболичке моћи. *Глобални медији постали су инструмент неоимперијалног освајања света* Они су подређени логици мондијализованог капитала, транснационалном корпоративном капитализму и неолибералној идеологији. Као такви, они су данас својом мисијом уперени против левице, радничке класе и националиста. Они теже да подрију и мекдоналдизују локалне културе и идентитете, да инструментима масовног потрошачког друштва и

11) Опширније видети у П. Бурдије, *Сигнална светла - прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за издавање уџбеника, 1999.

12) Едвард С. Херман и Роберт В. Мекчесни, *Глобални медији*, КЛИО, Београд, 2004 стр. 4.

псеудомодернизације као американизације – прошире културу зависности на нове класе, слојеве, народе и регионе света.¹³⁾

Глобални медији, данас превасходно делују под утицајем десне парадигме неолибералног дискурса и англосаксонске популарне културе. Својом експанзијом у „*друштву спектакла*“ они желе интегрисати нове генерације у светски глобални систем капитализма. Подредити је логици масовног потрошачког друштва, чије симболе данас препознајемо по фетишу супермаркета и других идола *казино капитализма*. На том фону остварује се и нова *културна хегемонија* земаља светског центра на простору земаља светске полупериферије и периферије, кроз наметање стратегије зависне модернизације и културе зависности, односно у форми меког културног неоиперијализма.

Упоредо са експанзијом мондијализованог капитала у глобалној економији у форми „експлоатације без граница“, у савремености теку процеси симболичког угњетавања, поробљавања и насиља. У вези с тим у свом есеју „*Постмодернизам и културна логика касног капитализма*“ (1991), *Фредерик Џејмсон* показује како је у фази касног капитализма – постмодерна култура повезана са мултинационалним карактером капитализма и како је америчка постмодерна култура, која се шири на све области друштва и планетарно, у ствари унутрашња и суперструктурална експресија новог таласа америчке економске и војне моћи над читавим светом. У том смислу, доња, тј, друга страна те културе јесу експлоатација, крв, тортура, смрт и ужас. Џејмсон описује овај нови облик утицаја и доминације у развоју савременог капитализма, као вид „културне доминације“, или *културног империјализма*.¹⁴⁾

Најзад, враћајући се основној теми – *религија и медији* – ваља истаћи да су у систем производње новог погледа на свет али и нових окова илузија у савременом „друштву спектакла“ укључени, не само корпоративни приватни или тзв. јавни медији, већ и тзв. *црквени медији* који емитују верске садржаје. Данас у свету највеће живе религије и конфесионалне заједнице имају своје медијске органоне (штампане, радијске и електронске), преко којих се емитују, поред верских садржаја и други садржаји (културне или политичко – информативне природе). На тај начин, користећи достигнућа нових технологија (укључујући и интернет, блогере и

13) Видети о томе у раду Лорне Штрбац, «Утицај глобализације на структуралне, политичке и културне промене у Србији», Зборник радова *Културна политика у Србији*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2008, стр. 27-41.

14) Опширније видети у Љ. Митровић, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

сувер сферу), они се боре за душу своје пастве, комуницирају са својом „публиком“, „потрошачима“, „клијентима“. Све то указује на чињеницу са каквом се инвентивношћу религија и црква прилагођавају савременом добу, жилаво истрајавајући као најстарији облик друштвене свести и најстарија традиционална институција и у условима научно-технолошког напретка.

И на Балкану, у условима *постсоцијалистичке транзиције*, у контексту плурализације и демократизације културе, у већини земаља, данас су отворени и *верски црквени медији*, као што је и враћена веронаука у школске институције образовања.

Речју, у постсоцијалистичким друштвима отворен је процес демократизације, не само у сфери политичких процеса већ и у култури. На том фону обликује се и *духовни плурализам*, као и ширење актера у медијском јавном простору. У задњој деценији упоредо са деловањем глобалних и локалних медија, имамо и појаву деловања црквених медија. Од 2006. године, када је држава донела Закон о радио дифузији, у Србији је основано 11 православних радија и ТВ станица и делује 5 католичких радио станица. На другом програму РТВ Србије, свакодневно се емитује емисија „Верски календар“ који повремено емитује верске садржине које су посвећене делатностима четири светске религије, најутицајније на овим просторима: *Православље, Католичанство, Ислам и Јудаизам*. Запажа се да после 2000-те године медији уравнотежено информишу јавност о делатности свих ових конфесија. Такође, приметна је тенденција ка коегзистенцији и дијалогу међу овим религијама и конфесијама. Уколико религије буду очувале своју аутономију и буду деловале из срца својих великих Књига истине, држећи се свог етичког кодекса и евангелијских постулата, извесно је, да оне на овом етнички и верски измешаном простору, могу заједно са медијима ширити дух толеранције, међурелигијски дијалог, стратегију борбе за културу мира и глобализацију разумевања међу народима.

Да ли ће религија и медији играти ову или ону улогу у друштву, зависи од бројних фактора који иду из детерминизама структурног карактера (система расподеле друштвене моћи и деловања доминантних стратегија у друштву), а не из нормативно декларисане улоге медија у друштву или пуке воље њихових актера. У сваком случају, у *постконфликтним ситуацијама*, какав је и простор Балкана, мас медији и религија, само уз очување аутономне улоге и уз држање до објективних инхеретних критеријума етике свог позива и посланства – они могу допринети јачању изградњи заједништва и поверења, афирмишући партнерство за мир и развој као

основу дугорочне интеграције и сарадње међу народима на овом простору.

Овај пројекат борбе за мир је дугорочан. У остваривању његове одговорне улоге одређене циљеве, задатке и мисију, имају како наука и филозофија, тако и религија. Обавеза је нових генерација, да се свом снагом ума и срца боре за демократски, мултиполарни развој света, хумани и одрживи развој, прогрес човечанства и еманципацију човека. У тој борби различитост култура и аутономија, слобода и интегритет личности, не смеју бити узапђени, отуђени и жртвовани, у име било ког идеала или идола, јер аутентична индивидуаланост тј. човекова личност је највиша вредност, а „слобода сваког појединца, услов је развојка слободе свих“ (К. Маркс).

Упоредо са ширењем културе мира у свету, неопходно је мењати и систем расподеле социјалне и симболичке моћи, како би свет био равноправан и праведнији, јер како рече бразилски председник Силвио Лула: „Без глобалне правде у свету нема ни глобалног мира“.

Ljubisa Mitrovic

RELIGION, THE MEDIA AND THE CULTURE OF PEACE

Summary

The paper problematizes importance of religion in the countries in transition for the development of the culture of peace and the globalization of understanding and solidarity, ie. for realization of socio-cultural integrative role that religion plays in contemporary world. The paper especially focuses on the relation among three factors: religion, the media and the culture of peace.

The paper's starting point is the following (hypo)thesis: the implosion of socialism in most postsocialist societies has brought about a cultural shock, causing those societies to find themselves in a state of anomia and trauma, and in an unprecedented gap between the past and the future. It is in such a situation, when the old system of hegemony has disintegrated and the values and mechanisms of the new one have not yet been established, that religion and the media can represent a factor of both integration and disintegration, of both stabilization and destabilization.

This particular relation is explored using the example of the Balkans in the periods between 1990 and 2000, and between 2000 and

2010. In the former period, religion and the media in this geospace, and especially in former Yugoslavia, being instrumentalized by the political factor, played a negative role, encouraging ethnopolitical conflicts and the senseless game of “murderous identities”, of national particularities gone wild, which brought about not only the disintegration of the Yugoslav political community, but also the destabilization of various nations through their re-ethnization and rebalkanization.

Yet another focus of the paper is the research of the positive integrative function of religion and the media, when they, in a postconflict situation, have the potential to open the roads of globalization of understanding and co-operation among various nations and cultures.

Key words: religion, the media, the culture of peace, the Balkans, Yugoslavia, globalization of understanding.

ЛИТЕРАТУРА

- Зборник, *Производња рата*, Београд, Mediacentar и Б92, 2000.
- В. Франкел, *Нечујни вапај за смислом*, Напријед, Загреб, 1981.
- Д. Зохар и Ј. Маршал, *Духовна интелигенција, крајња интелигенција*, Светови, Нови Сад, 2000.
- С. Кара Мурза, *Манипулација свеићу*, Никола Пашић, Београд, 2008.
- М. Колон, *Монопол НАТО у освајању света*, Verzalpress, Београд, 2009.
- В. Фон Голдендах и Х-Р. Минов, *Из рата у рат*, ЈАСЕН, Београд, 2003.
- В. Кузњецов, *Енциклопедија геокултуре*, Москва, 2009.
- Н. Чомски, *Пропаганда и јавно мњење*, Рубикон, Нови Сад, 2006.
- Н. Чомски, *Контрола медија*, Рубикон, Нови Сад, 2008.
- Ф. Бал, *Моћ медија*, КЛИО, Београд, 1997.
- Д. Великић, “Интервју», *Политика, Културни додатак*, Београд, 29.11.2008.
- З. Петровић – Пироћанац, *Избрисати српски вирус*, Југоисток – Центар за геополитичке студије, Београд, 2008.
- З. Аврамовић, *Родомрски*, Култура полиса, Нови Сад, 2009.
- С. Вуковић, *Етика западних медија (антисрпска пропаганда деведесетих година 20. века)*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2009.
- Љ. Митровић, *Ното religiosus и култура мира*, ЈУНИР, Ниш, 2010.
- Л. Штрабац, “Утицај глобализације на структурне, политичке и културне промене у Србији”, *Нова српска политичка мисао*, Београд, 2008.

